

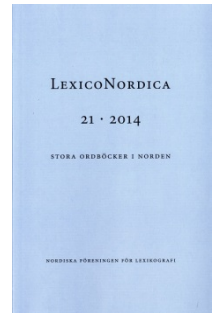
LexicoNordica

Titel: Små ordbøger – mindre og annerledes

Forfatter: Jan Engh

Kilde: LexicoNordica 21, 2014, s. 215-234

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Små ordbøker – mindre og annerledes

Jan Engh

In lexicographic literature, little attention has been paid to small dictionaries, oddly enough, since they are probably the more frequently used. Further, they are not necessarily easier to edit than extensive ones: there is the selection problem, and the size entails constraints on the compilation. This becomes clear when small dictionaries are automatically analysed for conversion to database format. In this article, several aspects of small dictionaries will be discussed on the basis of the author's experience with the compilation and subsequent conversion of a pocket-size Portuguese-Norwegian-Portuguese dictionary.

1. Innledning

På leksikografikonferanser og i fagtidsskrifter er emnet påfallende ofte noe som gjelder store ordboksprosjekt, trykte og/eller i elektronisk form, og alltid med analytikerens krav til rasjonalitet, jengitt med og styrt av datamaskinens pedanteri. Lite eller ikke noe blir nevnt om små ordbøker. Ikke noe om små enkeltordbøker og ikke noe allment om formatet i små ordbøker eller om hvordan en går fram for å redigere dem. Jeg trur heller ikke at virkelig små ordbøker kommer i betraktning når en deler ut priser for gode ordbøker. Det er underlig, for folk flest bruker nok små ordbøker vel så ofte som store. Små ordbøker er viktige. Og det er ikke gitt at det er ukomplisert å lage dem fordi de er små. En ting er omfanget og utvalgsproblemet: Hvordan skal en velge ut (bare) viktige oppslagsord? Små ordbøker er også *annerledes*. De er tenkt på en annen måte enn større ordbøker. Ikke bare fordi de har et sammentrengt og sparsomt format nettopp fordi de er små, de skal

brukes på en spesiell måte også. I denne artikkelen skal jeg drøfte enkelte sider ved små ordbøker og hvordan de skiller seg fra større ordbøker og ordboksverk i mer enn det ytre.

2. Utgangspunktet

Å lage ordbøker er på sett og vis filologi som skjønn kunst. Vel er det snakk om filologi med vitenskapelige krav til kjeldekritikk og språklig nøyaktighet og representativitet i språksamfunnet, men det er også en god del skjønn og kreativ skriving med i bildet. Det gjelder å skrive godt, og det av flere grunner: En skriver for folk med andre forutsetninger enn en sjøl har – ikke bare språklig, men også intellektuelt (og analytisk). Og her er det ikke (bare) snakk om popularisering: I de fleste ordbøker er det om å gjøre å få leserne til å skjønne, slik at de kan *bruke* opplysningene de leser. I små ordbøker, som er lagd for at en skal kunne bære dem på seg i hverdagen og på ferie, gjelder det først og fremst å lede leseren raskt og effektivt til det han/hun er ute etter – ved hjelp av språket, siden søk er umulig i trykte bøker – og uten å fortape seg i irrelevante opplysninger, som kan se nødvendige ut for systematikkens skyld. Måten dette skjer på, trenger ikke være ens for alle ordbøker av samme slag.

På slutten av 1980-tallet hørte jeg hvor mange titusen uregelmessigheter en hadde funnet da IBM gjorde *Diccionario de la lengua española* (RA) om til en database. En konvertering av *Bokmålsordboka* (BOB) (Baustad 1992) pekte i samme retning. Defekter og dårlig kvalitet kom til syne i ellers anerkjente ordbøker. Det var det nok også som oftest, men spørsmålet er om en kan snakke om defekter og dårlig kvalitet uten referanse til størrelse og format.

3. Ei ny ordbok¹

I 1992 begynte jeg å skrive på det som seinere blei til Engh (2004 og seinere 2008). Den dekker europeisk portugisisk, og trass i liten størrelse (11 x 8 x 2,5 cm) og ørlita skrift er det ei forholdsvis omfattende ordbok på rundt 33 000 oppslagsord begge veger, der artiklene har relativt fyldige definisjonsdeler med en god del fraseologi. Likevel, slik jeg skal vise, er boka tenkt som ei praktisk ordbok til bruk i dagliglivet.

Til min store overraskelse solgte ordboka bra. Og til min store tilfredshet har ingen funnet alvorlige mangler i den. Tvert imot. Alle med greie på portugisisk og norsk har sagt at ordboka er god, slik at brukerne kan skjønne hvordan de kan bruke det som står i den riktig.

I 2012 ville så forlaget lage ei elektronisk utgave, både som grunnlag for oppslag på skjermen og for å lette vedlikeholdet av ordboka seinere, uansett publiseringsform. Fra før av forelå ordboka bare som en fil med tekst. Nå brukte forlaget et analyseprogram for å lage ei XML-utgave. En slik analyse går ut på at programmet kjenner igjen enheter i satsfila på reint formelt grunnlag, og legger dem i egne felt. Resultatet var hårreisende.

Den første elektroniske utgava av Engh (2008) inneholdt ei rekke systemgenererte feil. Plutselig dukka det opp et komma fulgt av et semikolon, et enkeltord i en frase stod på ei egen linje med nummer som innholdsvariant osv. Det er for så vidt trivielt. Men i tillegg var resultatet prega av feilanalyser i alle andre enn helt enkle ordboksartikler. Fra en leksikografisk analytikers synsvinkel dreide det seg om feil eller inkonsekvenser, her som i RA og i BOB. Jeg hadde på sett og vis ikke vært konsekvent i bruken av de grafiske midlene jeg hadde til rådighet for å markere syntaksen i ordboksartiklene. Eller hadde jeg det? Meg bekjent hadde ingen

1 Takk til Diana Santos. Uten henne, verken ordbok eller artikkel.

misforstått. Fantes det en analytikerlogikk i bruken av syntaksen til forskjell fra en brukerlogikk? Slik jeg ser det, ligger forklaringa i hvordan jeg hadde brukt en fattig ordbokssyntaks kreativt for at brukerne skulle få et riktig inntrykk av hva ord betyr, og hvordan de brukes. Slik at de skulle finne de opplysningene de trengte raskt og greit. Jeg skal forklare hvordan, og for å gjøre det enklere vil jeg bare se på artikler fra portugisisk til norsk.

4. Bakgrunn og forbilde

Da jeg begynte arbeidet med ordboka i 1992, var det som et ledd i en læreprosess. Jeg lærte meg portugisisk – til de grader at nesten hele mitt privatliv kom til å foregå på portugisisk – samtidig som jeg merka meg nøye hva jeg trengte og oppdaga om det nye språket mitt. Det som gjorde meg til en slik «overgangsperson» med stadig bedre forutsetninger for å lage ei ordbok til og fra et fremmedspråk, lærte meg også hva som måtte være viktig for andre og potensielle ordboksbrukere i samme situasjon.

Det er slik en er nødt til å lage ordbøker når det ikke finnes andre ordbøker for språka det gjelder, fra før av. Og det var tilfellet for portugisisk og norsk – med ett unntak: Nilsson (1994), som er både omfattende og god, men bare *fra* norsk til portugisisk. Når jeg mente at jeg kunne gi meg i kast med en slik oppgave, var det også fordi jeg hadde en ganske omfattende *allmenn* leksikografisk erfaring, ikke bare fra redigeringa av BOB, men også fra arbeid med elektroniske ordbøker i flere format (se Engh 2009).

Den gangen fantes det ingen elektroniske språkressurser å tære på, slik det fins nå, for eksempel *Lingueca*, og selve arbeidet med ordboka skjedde på tradisjonelt håndverksmessig vis (sjøl om det var vekselvis på MAC og PC). Forbildet var i første rekke Blichfeldt & Aasen (1990). Den var temmelig tynn både i valg av oppslagsord (i alt mellom 16 og 17 000) og i ordboksartiklene, og framfor alt var

den svært enkel når det gjaldt formatet og syntaksen: Ingen romertall eller bokstaver ble brukt for å skille homonymer, som ‘agitator, oppvigler; visp’ for **agitador** eller de etter alt å dømme urelaterete betydningene av **abombado**: ‘konveks; bedervet’. Innholdsvarianter av samme betydning ble heller ikke skilt ut med tall, jf.²

abordar nærme seg, borde.

Ikke fraseologi av ulike slag heller, slik disse artiklene viser:

abajo nede, nedenunder, ned;
j~ los terroristas! ned med
 terroristene!

acabar (av)slutte; ~ *de + inf*
 nettopp ha/være + *perf.*
part.; acabo de comer jeg har
 nettopp spist; -se være slutt.

-se i artikkelen **acabar** er tenkt som tillegg til oppslagsordet, og må forstås som **acabar-se**. Videre er «~» et tegn på at en kan sette inn oppslagsordet i nettopp den formen akkurat der. Blichfeldt & Aasen (1990) lot dessuten en vertikal strek skille ut rota i oppslagsordet, slik at en kunne nøye seg med å skrive inn (avlednings)endelser i artikkelen, som i **abort**|ar ... -o, som representerer henholdsvis **abortar** og **aborto**.

Slik det går fram, var de eneste grafiske virkemidlene som ble brukt ellers, kursivering av fraseologi, komma og semikolon i tillegg til kolon og vanlige parenteser. Og det er typisk at en stor del av artiklene bare inneholdt én enkelt ekvivalent til oppslagsordet, «**abotonar** knappe». Likevel var dette ikke noen dårlig lommeordbok.

2 Ordboksartiklene slik de stod i den trykte ordboka, står i ramme.

5. Format og redigering

Jeg overtok ikke opplegget i den spanske ordboka uten endringer, men la til ordklasseopplysninger og genus for substantiv, og fjerna punktum etter hver ordboksartikkel. Jeg lot også være å ta i bruk virkemiddel av typen vertikal strek. Dette for å unngå misforståelser og for å gjøre ordboka lettere å bruke. Hadde jeg gjort som i Blichfeldt & Aasen (1990), ville en bruker ha vært nødt til å huske noe som det jo er unaturlig å huske, og som det derfor er vanskeligere å huske: deler av ord, som framstår som vilkårlige bokstavsekvenser (særlig de «tekniske røttene», som ikke er røtter i språkvitenskapelig forstand), og tilfeldige homonymer. For å vise noen portugisiske eksempler av det slaget jeg ikke ville ha i ordboka: **bomb** er en slik vilkårlig sekvens, mens dette ville være en opphoping av «avledninger»: **bomb**a ‘pumpe’; ‘bombe’, ~**ardeamento** ‘bombing’, ~**ardear** ‘bombe’, ~**ardeiro** ‘bombefly’, ~**ear** ‘pumpe’, ~**eiro** ‘brannmann’. Økonomi måtte ikke gå utover hvor lett det skulle være å forstå og huske opplysningene.

Men etter mønster av den spanske ordboka bestemte jeg meg for at komma skulle skille mellom (tilnærmet) likeverdige ord og uttrykk, fullstendige eller delvise synonymer, mens semikolon skulle skille ulike betydninger. Siden det ikke var flere skilletegn å ta av, måtte jeg også bruke semikolon for å vise at det som kom etter i kursiv, var fraseologi. Det ble mye fraseologi – av flere grunner: For det første fordi det som framstår som fraseologi på portugisisk, kan svare til sammensatte ord i norsk (for eksempel *porto de abrigo* ‘nødhavn’). For det andre for å markere vanlige eller interessante bruksmåter (ofte kollokasjoner). Og for det tredje for å vise særskilte betydninger og betydningsnyanser av oppslagsordet i bestemte sammenhenger.

I stedet for at alle underbetydninger og fraseologi var ordna etter et rett fram logisk prinsipp, bygde det på assosiativitet. En

betydning hadde noe med neste betydning å gjøre: en presisering eller en spesifisering (Næss 1975:23, 28). Til grunn kunne det ligge allmenne prinsipper som kausalitet, men ikke nødvendigvis. Noen ganger kunne en felles assosiasjon til noe tredje, for eksempel til 'politikk', være forbindelsen mellom to innholdsvarianter. Og endelig var konkret til forskjell fra overført betydning også ofte viktig.

En vanlig bruker av ordboka er ikke i tvil om hva som er hva, som regel uten å tenke nærmere over det. Det henger sammen med at en *forstår* hva som står, i det minste ett av språka, og når en har funnet det en leiter etter, legger en ordboka fra seg igjen. Men en leksikograf som *analyserer* boka systematisk, artikkel for artikkel, ser det som isolert sett er inkonsekvenser i den logiske oppbygningen – og det gjør i hvert fall en datamaskin når den kjører et analyseprogram som analytikeren har lagd. Det var her det gikk galt da forlaget skulle analysere ordboka automatisk.

Alt gikk greit så lenge ordboksartiklene var enkle på den rette måten:³

alternadamente <i>adv</i> vekselvis

alternadamente *adv*
vekselvis

achar <i>v</i> finne, oppdage; finne opp; oppleve; ~ <i>dificuldades</i> støte på vansker; synes, mene, tru; <i>Não acha?</i> Ikke sant?

3 Resultatet av den første automatiske analysen står uten ramme her og i fortsettelsen.

achar *v*

1. finne, oppdage
2. finne opp
3. oppleve

*achar dificuldades støte på vansker*⁴

4. synes, mene, tru

Não acha? Ikke sant?

Ved mer kompliserte artikler ble det feil.

6. Mislykka forsøk på automatisk analyse

I den trykte ordboka stod det slik:

abaixo *adv* ned; nedover;
morro ~ nedoverbakke,
 utfor; *rio* ~ nedover elva;
Abaixo a ditadura! Ned
 med diktaturet!; ~ *assinado*
 undertegnede; ~ *de*
 nedenfor; av lavere grad
 enn; ~ *dos três anos* under
 tre år(s) alder)

Den elektroniske utgava så slik ut:⁵

4 I den elektroniske utgava stod både fraseologi og oversettelsen av den i kursiv, men oversettelsen var skilt ut ved hjelp av understreking.

5 Alle eksemplene her er fra det første og mislykka forsøket på omgjøring til nytt elektronisk format. Den elektroniske ordboka som ligger på nettet nå, har blitt retta. Jf. Ordnett.

abaixo *adv*

1. ned
2. nedover
morro abaixo nedoverbakke, utfor
rio abaixo nedover elva
Abaixo a ditadura! Ned med diktaturet!
abaixo assinado undertegnede
abaixo de nedenfor;
3. av lavere grad enn
abaixo dos três anos under tre år(s alder)

Leser en den norske oversettelsen linje for linje, virker det forvirrende. Her er det klart at ganske ulike betydninger er samla under ett og samme innholdsnummer. Dessuten er det grunnleggende prinsippet om substituerbarhet (Knudsen & Sommerfelt 1958) ikke fulgt: En kan ikke sette inn *av lavere grad enn* som oversettelse av bare ordet *abaixo* i en portugisisk utgangstekst. Det kan bare settes inn i stedet for *abaixo de*.

Hva hadde skjedd? Semikolon var helt klart tolka som linjeskift, og hvis ikke det som stod etter, kom i kursiv (og derfor ble oppfatta som fraseologi), ble det generert et nytt innholdsnummer, og linja begynte ytterst i venstremargen. Dette må en ha lagt inn slik i programmet fordi en mente at all fraseologi var «illustrasjoner», og at semikolon var en slags sammenkjeding av uttrykk som trakk veksler på en og samme underbetydning av oppslagsordet. Men resultatet av en slik analyse er språklig sett galt, og det var naturligvis ikke slik denne artikkelen var tenkt fra mi side. Leser en den ovenfra og ned (sic!) som bruker, så virker ikke artikkelen påfallende ulogisk, langt mindre feil. Den er bygd opp som ei rekke assosiative relasjoner for å kompensere for dårlig plass og manglende syntaktiske virkemidler: Fra grunnleggende betydning 'ned', så 'nedover' (på veg ned) og deretter forskjellige måter å dra nedover på (*rio abaixo* og *morro abaixo*, som attpåtil svarer til et eget ord,

nedoverbakke), før metaforisk ‘nedover’ i uttrykket *Abaixo a ditadura!* ‘Ned med diktaturet!’. Her er det et slags brudd, i det en kan assosiere til politisk virksomhet og opprop (*abaixo assinado*), før jeg nevner hva ‘nedenfor’ svarer til i et preposisjonsuttrykk (med *de*). Til sist den spesielle betydningen ‘av lavere grad enn’ og *abaixo* brukt som preposisjon med *de* igjen i denne betydningen.

På tilsvarende vis er definisjonsdelen av **abrir** tenkt som en kjede av assosiative relasjoner.

abrir *v* åpne; ~ *para dentro*
 åpnes innover, slå
 inn(over); ~ *para fora*
 åpnes utover, slå ut(over);
 ~ *para vende ut mot*; låse
 opp; løsne; sette opp; slå
 opp; ~ *as pernas* skreve

Likevel kunne den ved en tilfældighet analyseres mekanisk på samme måte som *abaixo*, men med et noenlunde riktig resultat (*abrir para* ‘vende ut mot’ er riktignok litt på kanten) – helt til en kommer til slutten. Men da går det galt, for *abrir as pernas* ‘skreve’ har fint lite med ‘slå opp’ å gjøre:

abrir *v*

1. åpne

abrir para dentro åpnes innover, slå inn(over)

abrir para fora åpnes utover, slå ut(over)

abrir para *vende ut mot*

2. låse opp

3. løsne

4. sette opp

5. slå opp

abrir as pernas skreve

I tilfellet **abrir** var en spesiell betydning degradert til fraseologisk eksempel. I **afligir-se** er en av betydningene til verbet med preposisjon gjort til innholdsvariant av verbet uten.

afligir-se *v ~ com* engste/
uroe seg for; grue seg for

afligir-se *v*
afligir-se com engste/uroe seg for;
grue seg for

Her hadde jeg også satsa på at en bruker skulle skjønne hva *afligir-se* betyr, når han/hun ser det uten *com*. Slik en vanligvis skjønner at transitive verb kan bli brukt intransitivt, uten noe direkte objekt. Skulle jeg heller ha skrevet definisjonen slik?

afligir-se *v* engste seg; ~ *com*
engste seg for; grue seg; ~ *com*
grue seg for

Når jeg ikke gjorde det, var det for å spare plass. Ei linje ekstra kan virke lite, men det utgjør en økning på 50 % i dette tilfellet, og slike artikler var det mange av i ordboka. Slikt blir det fort mange sider av, og det blir kritisk om boka skal være i lommeformat. Ikke hadde det blitt enklere å forstå heller, noe som er vel så viktig.

Behandlinga av det intransitive verbet og den preposisjonsutfyllinga det kan ta, peker mot et annet språklig trekk som ikke er behandla på en logisk måte sett fra en analytikers synsvinkel: transitivitet. Jeg hadde valgt å ikke angi om et verb var transitivt eller intransitivt. Ikke bare fordi det spanske forbildet ikke gjorde det. Det hadde en viss språkanalytisk forankring også, siden skillet mellom transitive og intransitive verb ikke er så skarpt som en gjerne liker å tru (se for eksempel Sveen 1990 og Faarlund, Lie &

Vannebo 1997:663–666). Men det var også fordi redigeringa var styrt av et assosiativt prinsipp, der transitiv og intransitiv bruk av verb ble gruppert sammen og ikke definert hver for seg – slik at en til dels hadde blitt nødt til å føre dem opp dobbelt. På den måten ble det også spart plass.

Acabar er nettopp et eksempel der transitive og intransitive betydninger kommer tilsynelatende hulter til bulter.⁶

acabar *v* avslutte; fullføre,
gjøre fullstendig; oppfylle;
få unnagjort; greie; ikke gå
lenger; ikke være mer
igjen; ende, havne; dø;
opphøre, slutte; *Acabou!*
Slutt (med det der)!, Kutt
ut! (dagl); ~ *com* slutte
med; gjøre slutt på, bruke
opp; ~ *o café* drikke opp
kaffen; rydde av vegen,
kverke, ta knekken på
(dagl); ... *ter acabado* ...
er omme; ~ *de* nettopp
ha; nettopp ha blitt; ~ *em*
ende ved/med/i; ~ *por*
ende med (å)

Lenge gikk det bra i den automatiske analysen. Først fem innholdsnummer (1–5) med det transitive *acabar*, så fem (6–10⁷) med det intransitive, inntil *acabar com*, som burde ha hatt et eget innholdsnummer, og som både kan bety ‘slutte med’, ‘gjøre slutt på’ og

6 En klar mangel som ikke angår resonnementet her, og som vil bli retta i neste utgave, er at den aspektuelle sida av *acabar* ikke kommer tydelig fram: *acabar de* ‘slutte å’.

7 Dette er naturligvis en triviell feil. Det skal stå 10.

‘bruke opp’. *Acabar* i *acabar o café*, derimot, er transitivt, men med en liknende betydning. ‘Rydde av vegen, kverke, ta knekken på’ er en annen betydning av *acabar*. Ikke bare er oppdelinga i innholdsnummer misvisende med hensyn til betydning, den roter også til forskjellen mellom den transitive og intransitive bruken av verbet.

acabar v

1. avslutte
2. fullføre, gjøre fullstendig
3. oppfylle
4. få unnagjort
5. greie
6. ikke gå lenger
7. ikke være mer igjen
8. ende, havne
9. dø
0. opphøre, slutte
Acabou! Slutt (med det der)!, Kutt ut! (dagl)
acabar com slutte med
1. gjøre slutt på, bruke opp
acabar o café drikke opp kaffen
2. rydde av vegen, kverke, ta knekken på (dagl)
... ter acabado ... er omme
acabar de nettopp ha
3. nettopp ha blitt
acabar em ende ved/med/i
acabar por ende med (å)

Tilfellet **acabar** viser også noe annet. Det lar seg ikke alltid gjøre å stille opp ubrutte kjeder av assosiative relasjoner. Noen ganger oppstår det brudd. I artikkelen **acabar** kommer det et slikt brudd mellom ‘greie’ og ‘ikke gå lenger’. I ei ordbok med en rikere syntaks kunne en ha skilt mellom slike hovedbetydninger, for eksempel

ved hjelp av en bokstav: «**acabar** *v* A avslutte; fullføre, [...] **B** ikke gå lenger; ikke være mer [...]». Her var ikke dette noen mulighet.

Til slutt et eksempel som omfatter et annet gjennomgående fenomen:

andar *m* etasje *m*; *primeiro*
 ~ andre etasje; det å gå;
 gange *m*, ganglag *n*; *v* gå;
 ~ *a pé* gå (til fots); ~ *de*
gatas krype; *Vamos*
andando! La oss gå!; *Anda*
cá! Kom hit!; dra, reise,
 fare; ~ *de avião* reise med
 fly; ~ *com* være sammen
 med, ha fast følge med;
 ~ *de mal com* være uenig
 med; ~ *de pé atrás* være
 mistenksom; ~ *sempre*
atrás de alltid være ute
 etter

Her også er definisjonsdelen i store trekk bygd opp på samme måte som de andre vi har sett på,⁸ men til sist kommer det et par eksempler på fraseologi, der det er snakk om en overført bruk av betydningen av verbet i idiomatiske uttrykk. Jeg har rett og slett samla dem sist. De utgjør en slags restkategori, uten at jeg hadde grafiske virkemidler til rådighet som kunne markere dette. Det er ingen grunn til å analysere hele artikkelen, men den siste delen er interessant:

8 Og som i tilfellet **acabar** mangler det dessverre klare opplysninger om det aspektuelle **andar**, *andar a* 'drive å', 'gå rundt å' osv. Jf. en setning som *Ele anda a dizer muitos disparates* 'Han sier mye rart (bestandig)'.

andar *m*

[...]

5. dra, reise, fare

andar de avião reise med fly

andar com være sammen med, ha fast følge med

andar de mal com være uenig med

andar de pé atrás være mistenksom

andar sempre atrás de alltid være ute etter

Her er *andar com* ‘være sammen med, ha fast følge med’, *andar de mal com* ‘være uenig med’, *andar de pé atrás* ‘være mistenksom’ og *andar sempre atrás de* ‘alltid være ute etter’ representert som fraseologi under ‘dra, reise, fare’. Det er feil.

7. Årsak og mulig alternativ

Ovenfor har jeg nevnt en del eksempel på hva som ble feil og hvordan. Det var språklige feil, som skyldtes det som fra en strengt formell synsvinkel var feil i satsen til ordboka. Men hva var det som lå til grunn når programmet som analyserte ordboksteksten og fordelte innholdet i forskjellige felt, ikke gav et riktig resultat? Etter alt å dømme var det fordi *forståelsen* manglet. Programmet var lagd av nordmenn som nok hadde god erfaring fra ordboksarbeid og grep om de praktiske sidene ved databehandling av språk de kunne. Men de kunne ikke portugisisk, og de skulle heller ikke bruke ordboka som ordbok. Analysen tok verken hensyn til hvilken betydning ord og uttrykk hadde, eller til intensjonene bak redigeringa.

Reint teoretisk ville det kanskje vært mulig å gjøre om ordboka fra sats til elektronisk utgave automatisk, for eksempel ved hjelp av teknikker som ser etter hvordan ord og uttrykk forekommer i samband med hverandre i store korpus eller ordbøker. Men

når det gjelder portugisisk og norsk, er det ikke mye å søke i: Den eneste ordboka verdt navnet, er Nilsson (1994). Men den går som nevnt bare én veg, fra norsk til portugisisk, og den er ikke tilgjengelig i digital form. I praksis hadde da Kunnskapsforlaget heller verken ressurser eller den rette kompetansen til å prøve noe slikt. Manglende forståelse gjorde også at en heller ikke skjønnte at en burde ha satset på en løsning der det meste analyseres automatisk, men der systemet stopper og spør når det er grunn til det.

8. Avslutning

Slik jeg har vist, kan et enkelt analyseprogram ta feil når det skal gjøre satsen til ei trykt lita ordbok om til ei elektronisk ordbok. I tillegg til reint trivielle feil, dreier det seg om feil som skyldes inkonsekvenser og unøyaktigheter, dersom en ser resultatet fra en analytikers synsvinkel. Slike feil forbinder en gjerne med dårlig kvalitet. Men slik jeg ser det, skyldes de feila jeg har nevnt, ikke at den trykte ordboka er av dårlig kvalitet som lita ordbok.⁹ I stedet har det med formatet i små ordbøker å gjøre. I praksis *kan* små ordbøker være redigert etter helt andre retningslinjer enn store ordbøker.

Både plassmangelen og hensikten med små trykte ordbøker stiller andre krav til redigeringa.¹⁰ Små ordbøker er ment for raske oppslag i det praktiske liv, der en er fornøyd når en finner en betydning som passer i situasjonen der og da. Gjerne det vi med en ikke-vitenskapelig term kaller hovedbetydning – en betydning som

9 At ordboka inneholdt andre feil, er helt klart. De manglende aspektuelle betydningene av *acabar* og *andar* er alt nevnt. Formelle feil fantes også, men det er irrelevant her.

10 For elektroniske ordbøker blir størrelsen – antall ord, linjer eller bytes – mindre viktig. Det er en oppgave for seg å undersøke hvordan små trykte og elektroniske ordbøker skiller seg fra hverandre, eller om store ordbøker lar seg bruke i «små» sammenhenger, for eksempel ved oppslag over telefon.

forekommer oftest i praksis, og som alle kan være enige om uansett etymologi, typologiske forhold som avledning eller annen systematikk. Uansett hva analytikere måtte mene (jf. Kilgariff 1997), så er det menneskelig å tenke i hovedbetydninger. Derfor kan ikke ordboksredaktøren gå systematisk og rasjonelt til verks, slik en venter av omfattende ordboksverk – og slik en rasjonell analyse krever. Dessuten er det sjølsagt ikke noe alternativ å bare ramse opp ord og betydninger, om det så var i alfabetisk orden. I stedet må en utnytte mulige assosiasjoner mellom ord og betydninger, og skrive kreativt. Redaksjonen får et visst preg av retorikk – for ikke å si skjønnlitteratur: Ordboksredaktøren skal nevne det viktigste først, det som det er mest sannsynlig at leseren er på jakt etter, og så «drive» leseren fram ned igjennom definisjonsdelen uten at leseren mister interessen og gir opp. Helt til leseren forhåpentligvis finner den rette betydningen. Det kan skje ved hjelp av assosiative sprang i en slags handling, som brukeren forstår, og som gjør det lett å lese: En indre konsekvens eller koherens som må gjelde hele ordboka, men som kan variere fra ordbok til ordbok i måten den karrige syntaksen blir utnyttet på. Filologi som skjønn kunst, med andre ord.

Det er dette som kommer til syne når en underkaster små trykte ordbøker den samme overflatiske, reint formelle analysen som større og langt mer omfattende ordbøker med et format og en syntaks deretter. Derfor blir det feil å gjøre mislykka formell analyse av små ordbøker til et spørsmål om (bare) kvalitet. Det er klart at feil kan oppstå fordi kvaliteten ikke er god nok – men også fordi det skal være sånn. Små ordbøker har *andre* kvaliteter.

Litteratur

Ordbøker

- Blichfeldt, Signe Flydal & María Luisa Villanueva Aasen (1990): *Spansk lommeordbok: spansk-norsk, norsk-spansk*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- BOB (1986) = Marit Ingebjørg Landrø & Boye Wangensteen (red.): *Bokmålsordboka*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eng, Jan (2004): *Portugisisk lommeordbok: portugûês-norueguês, norueguês-portugûês*. (Lommeordbøker fra Kunnskapsforlaget.) [2. utgave 2008] Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Nilsson, Kåre (1994): *Norsk-portugisisk ordbok*. [2. utgave] Oslo: Universitetsforlaget.
- Ordnett = <<http://www.ordnett.no/>> (februar 2014).
- RA = *Diccionario de la lengua española*. (1984) [20. utgave] Madrid: Real Academia Española.

Annen litteratur

- Baustad, Jostein (1992): Automatisk analyse av maskinleselige ordbøker til bruk i en orddatabase. I: Ruth Vatvedt Fjeld (red.): *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Nordisk konferanse i leksikografi i Oslo, mai 1991*. Oslo, 423–431.
- Eng, Jan (2009): Lexicography for IBM. Developing Norwegian linguistic resources in the 1980s. I: John Impagliazzo, Timo Järvi & Petri Paju (eds.): *History of Nordic Computing 2. Second IFIP WG 9.7 Conference, HINC2, Turku, Finland, August 21–23, 2007. Revised Selected Papers*. (IFIP advances in information and communication technology 303.) Boston: Springer, 258–270.

- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kilgarriff, Adam (1997): I don't believe in word senses. I: *Computers and the Humanities* 31/2, 91–113.
- Knudsen, Trygve & Alf Sommerfelt (1958): Principles of unilingual dictionary definitions. I: Eva Sivertsen et al. (red.): *Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists*. Oslo: Universitetsforlaget, 92–101.
- Linguateca = <<http://www.linguateca.pt>> (februar 2014).
- Næss, Arne (1975): *En del elementære logiske emner*. [11. utgave] Oslo: Universitetsforlaget.
- Sveen, Andreas (1990): *Transitivitetsvekslinger i norsk: pseudointransitiver og ergativer*. Upublisert magistergradsavhandling, Universitetet i Oslo.

Jan Engh
 universitetsbibliotekar
 Universitetet i Oslo
 Postboks 1009 Blindern
 NO-0315 Oslo
jan.ENGH@ub.uio.no

